

Развитието на човека и теорията на възможностите

Стандартът на живот се определя от живота, а не от притежанието на предмети (Сен, 1987). Това е основното разбиране в парадигмата на човешкото развитие, залегнала в настоящия доклад за развитието на човека. Стъпвайки върху десетилетия на научни разработки по темата за равномерно разпределения ръст, основните потребности и икономиката на благосъстоянието, теорията за развитието на човека се появява през 90-те години и формира в оценката на благосъстоянието едно пространство, алтернативно на доходите и потреблението. Работите на Нобеловия лауреат, икономиста Амартия Сен, имат особен пионерски принос за разработването на нови критерии за оценка на човешкото благосъстояние. По своята същност неговият подход на „възможностите“ в определянето на благосъстоянието е изумително прост – при човешкото благосъстояние става дума за това какви са или какво правят хората, например да бъдат здрави, да четат и да пишат, да участват в живота на своето общество. Това Сен определя като представяне. Само по себе си обаче представянето е непълно, защото изключва свободата, която Сен счита за един от най-основните аспекти на човешкия живот. Ето защо парадигмата на човешкото развитие оценява благосъстоянието не ка-

то представяне – онова което хората са или вършат, а като онова, което хората са способни да бъдат или да вършат. Това Сен нарича възможности. Примери за възможности биха били способността да бъдеш здрав, да можеш да четеш и да пишеш и да можеш да участваш в живота на обществото. Възможността е способността на човека да извършва ценни за него действия или да постига ценни за него състояния (Сен, 1993). Докато представянето отразява постиженията на човека, възможностите са отражение на действителните шансове хората да водят или постигат определен тип живот. Обявеният гладна стачка в израз на протест срещу начина, по който ЕС третира имигрантите, може да показва същите нива на недохранване като нелегалния имигрант, току-що влязъл на територията на ЕС след пътуване в нечовешки условия. Стачкуващият обаче има възможността да бъде адекватно нахранен. Той или тя имат свободата да избират между това да ядат и да не ядат, докато имигрантът няма такава свобода. Да караме стачкуващия да се храни, за да постигне някакво ниво на калориен прием, би било нарушение на човешките свободи. Следователно цел в развитието на човека е да бъдат разширени възможностите на хората да бъдат или да вършат това, което ценят.

Въпреки че доходите са често от поза или от същностно значение, за да се дават на хората възможности да бъдат или да правят това, което ценят, в парадигмата на човешкото развитие се посочва, че увеличението на доходите не е *достатъчно*. Сен посочва пет причини за това (1999): разликата между отделните хора (за да бъде добре нахранена, една бременна жена има различни изисквания от една старлица), разликата в околната среда (в сравнение с пенсионерите от Сицилия пенсионерите от Шотландия ще се нуждаят от различна сума, за да си осигурят отоплението през зимата), различията в социалния климат (родителите в държава с безплатна публична образователна система с добро качество имат потребност от различен доход, за да образуват децата си, в сравнение с родителите в държава, която няма безплатно образование или то е с лошо качество), различните схващания за взаимоотношенията в обществото (разликите в обичаите и традициите определят различен необходим доход, за да може един човек да посрещне гости без притеснение) и разпределението на доходите в семейството (семейният доход може да не отива за добра храна за децата, а за алкохол за родителите). За да оценим възможностите, следователно се нуждаем от информация и за други аспекти – здраве, образование, задоволе-

ност с храна, достойнство, автономност и т. н.

От горните примери става твърде ясно, че подходът на човешкото развитие е адекватен не само на контекста на развиващите се страни, а и на Европейския съюз. Успехът на икономическия прогрес в крайна сметка трябва да се оцени по това дали възможностите на хората да бъдат или да вършат това, което ценят, са се увеличили. Ако в една страна се отчете 5% ръст в икономиката, но ако нейните жители са заети най-вече без официални договори, без здравни или социални осигуровки, ако нивата на вредни вещества, емитувани от производствата, са се увеличили така, че са довели и до увеличени случаи на астма и алергии, ако възрастните хора се разболяват, защото не могат да си плащат отоплението, този икономически напредък е илюзорен. Теорията за развитието на човека поглежда отпък икономическия ръст и изследва живота на хората.

*Северин Денклен, Изследователски център по развитието,
Университет Бат, Великобритания*

*Ингрид Робейнс, Сабина Алкоре,
Асоциация „Човешко развитие и възможности за развитие“*